

מקושרים

גיליון שבועי בענייני כוונת וביאורי תיבות התפילה

מתוך אוצרות סידורים ומחזורים מתיבתא

גיליון ז'

פרשת ויצא | תשפ"ה

התפילה בפרשה

אמרי שפר ממאורי האומה

"וַיִּקְרָא יַעֲקֹב מִשְׁנֵנו וַיֹּאמֶר אֲכֹן יֵשׁ ה' בְּמִקוֹם הַזֶּה... אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹקִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם" (כח, טו - יז). ואיתא במדרש (בראשית רבה טו, ז): **"וַיִּקְרָא יַעֲקֹב מִשְׁנֵנו"**.

כי בודאי על ידי עסק התורה לשמה - יכול לבוא לקדושה גדולה, כשלומד לשמה ומדבק עצמו בנפשו ורוחו ונשמתו באותיות התורה. אמנם, אף על פי כן לא יוכל לבא לעיקר היראה והאהבה וההשתוקקות לעבודתו יתברך שמו ולהשיג אלקותו - רק על ידי התפלה במסירות נפש ובהתלהבות, כידוע מכל ספרי הקדושים.

והנה ידוע מאמר חכמינו ז"ל (ברכות כו, ב) **"ויפגע במקום - שתיקן תפלת ערבית"**, הנה לא ידע עד עתה סוד התפלה איך היא גדולה. ומצינו (מגילה יז, א) שנטמן יעקב בבית מדרשו של שם **"ועָרַךְ ולמד תורה, נמצא ידע סוד התורה. אמנם לא בא להתגלות אלקותו יתברך שמו עד עתה, שנתגלה עליו אחר שעמד על סוד התפלה."**

וזה פירוש המדרש **"וייקץ יעקב משנתו - ממשנתו"**, רצה לומר, מתורתו. שנתעורר על ידי התפלה הזאת, והבין שלא בא לתכלית ההשגה על ידי התורה לחוד (מאור ושמש).

ואני תפילתי

צדיקים ועבודת התפילה - בהרשעה

לפתחו של הגאון ר' אליהו חיים מייזל זצ"ל, רבה הנערץ של לודז' אשר נודע כחכימא דיהודאי, הונחה שאלה כבוד משקל, לאור מקרה מביש שאירע בבית הכנסת הראשי שבעיר במהלך השבת שקדמה להצגת השאלה בפניו.

היה זה כאשר פלוני, מעתירי הממון ובעלי המאה בקהילה, חשק לרכוש עלייה לתורה, ולא סתם עלייה אלא את החשובה ביותר.

בדרך כלל היה מובן מאליו כי בעל המאה הינו לא רק בעל הדעה, אלא גם בעל הכבוד והמעמד המאפשרים לו לקבוע מי, מתי ולמה יקבל כיבוד זה או אחר, וכל מה שנדרש היה להציע את הסכום הגבוה ביותר.

אולם לא כך הפעם. אי מי מפשוטי העם, אדם מעוט יכולת שחפץ לזכות ולו פעם אחת בעלייה זו, קרא תיגר על הצעתו של הגביר והעלה את המחיר. הגבאי העיף מבט סקרן לעבר האיש שמעו לערער על חזקתו של הגביר, אולם זה האחרון התעלם מהמבטים והמשיך בשלו - העשיר מציע מחיר, והוא בשלו, מאתגר אותו במחיר גבוה יותר.

פה ושם נשמעו קולות המוחים על כבוד ה'וד מעלת' הנגיד הקהילתי, המתבזה במשא ומתן מול אדם מן השורה. אחרים דווקא צידדו בזכותו של כל יהודי, פשוט ככל שיהיה, לרכוש עלייה ככל היחפוץ. מפנה לשם הפך המצב ללא-נעים בעליל, האווירה החלה להתחמם ועד מהרה גלש הדבר לצעקות, ומשם - למכות, וכדי ביזיון וקצף.

פנו אפוא הגבאים והפרנסים לרב העיר, והציגו בפניו את ההצעה הבאה - הבה נימנע לעתיד מלמכור את העליות, נעלה כל אחד בתורו לפי סדר קבוע, וחסל סדר מריבות וביזיון בית הכנסת. הרב האזין לדברים, הרהר רגע קל, ופסק נחרצות לשלילה.

'אכן מזעזע הדבר וראוי לכל ביקורת' הגיב בחכמה, 'אולם מוטב שיתקוטטו אנשים על ענייני כבוד ומעמד בבית הכנסת, ולא יחפשו זאת במקומות אחרים.'

בדרך הלצה ניתן להבין מתוך סיפור זה את פשר הפסוק (כח, יא): **"וַיִּפְגַּע בְּמִקוֹם וַיִּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשָּׁמַשׁ וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמִּקוֹם וַיִּשֶׂם מִרְאשֵׁיתוֹ, וּפִירֵשׁ רִשׁוֹ: "הַתְּחִילוּ מְרִיבוֹת זֹו עִם זֹו... מִיד עֵשָׂאן הַקֵּב"ה אֲבָן אַחַת."**

יעקב אבינו ראה שיש מריבות, הציבור מתקוטט והרוחות מתלהטות. בחר אפוא יעקב לעמוד ולהתפלל: **"וַיִּפְגַּע בְּמִקוֹם" [עיי' רש"י ע"פ "חז"ל], כדי שלכל הפחות יהיה זה מקום תפילה...**

המשך בעמוד הבא

"וַיִּקַּח אֶת אָחִיו עֵמֹו וַיִּדְרֹךְ אַחֲרָיו דְרֹךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיִּדְבֶק אֹתוֹ בְּהַר הַגֵּלְעָד" (לא, כג).

והנה אומר: **"וַיִּדְבֶק אֹתוֹ"** הנה דרך ישראל - ומה גם הצדיקים - כי בעת צרתם נוסף על היותם קרובים אל ה', מתדבקים יותר על ידי תפלה בכל לב, וזה יאמר שממוראת לבן ישיגנו שם נדבק בכל לבו אל ה', וזהו אומרו **"וַיִּדְבֶק"** לשון הפעיל, שלבן סיבב ידבק יעקב בקונו, ועל ידי כן נשמעה תפלתו (אלשיך).

"וַיִּירָא וַיֹּאמֶר מַה נִּזְרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹקִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם" (כח, יז). והרי זה דומה לאחד שהולכי'ו ע"י המלוכה למקום מאסר ולא ידע כלל איה אפוא הוא יושב, וחושב בלבו אילו היה המלך מזדמן לכאן היה מתפלל לפניו ומסדר טענותיו, אבל עתה למי ידבר ויצעק. ואחר כך אירע שהיה ישן, ובעמדו הודיעוהו שעבר פה המלך, והיה מצטער הרבה על זה שישן בשעה שהיה מסוגל לקוות ישועה ורחמים. ואחר כך התחונן דעתו עליו והתבונן שהמקום מאוים על העומדים שם לשמור כנהוג, והבין מזה כי כאן המלך מצוי, על כן צעק וביקש עד שישמע המלך. כך היה יעקב ביציאתו לחו"ל מקום שממה מעניני קדושה, כמה לבו ובשרו לא-ל חי, והנה הזדמן שעת הכושר לראות עוֹזוּ וכבודו בחלום, והרי ישן באותה שעה וכפל צערו, עד שהתבונן שהמקום מאוים ומקודש גם עתה, ועשה מה שעשה (העמק דבר).

פוחחים באמירת: **"יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָא"**.

המיוחד שבקדיש זה, שאין אומרו החזן בדווקא, אלא אף אחד המתפללים [ובקהילות רבות - יותר מאחד] אשר אביו או אמו אינם בחיים, ובאמירה זו הוא פועל לטובת נשמתם.

קדיש דרבנן

בנוסף זה, הכולל את כל קדיש יתום, נוסף קודם לכן [היכן שמתווסף החלק הרלוונטי בקדיש לתקבל, קודם 'יהא שלמא'] חלק המתייחס לעמלי התורה ותלמידי החכמים בכל מקומות מושבותיהם, על תלמידיהם ותלמידי תלמידיהם, ותפילה לשלומם ורווחתם כל הימים.

קדיש הגדול

זהו נוסח הנאמר - במרבית קהילות ישראל, אך לעתים נדירות, כדוגמת סיום מסכת או מעמד קבורת הנפטר. אם כי ישנן קהילות הנוהגות לומר נוסח זה במקרים רבים אחרים, כמו למשל במקום 'קדיש דרבנן' לאחר לימוד תורה.

כאן, בשונה מהנוסחים שהוזכרו לעיל, עיקר השינוי הינו דווקא בתחילת הקדיש - בחלק המכונה 'חצי קדיש'.

בניגוד לנוסח הרגיל בו נזכרת בקצרה תפילה לגאולה השלימה, כאן מפורט הענין באריכות יתר, תוך התייחסות לעולם העתיד להתחדש; למתים שיקומו לתחייה ולחיי העולם הבא; לבנין בית המקדש בפרט וירושלים בכלל; להשמדת כל זכר לעבודה-זרה ולהשבת כבוד השכינה על תילו.

צהר לתיבה

הארת מושגים ומנחים בתפילה

קדיש לתקבל

בנוסף זה, הפותח בתיבות: **"תְּתַקַּבְל צְלוֹתְהוֹן וּבְעֻתְהוֹן דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל"**, נוספת תחינה לקבלת תפילות ישראל ברחמים, כמו גם תפילה לשלום עם ישראל וחיים טובים עבורם. בנוסף המקובל במרבית עדות המזרח מרחיבים ומוסיפים תחינה לישועה ונחמה, רפואה, סליחה וכפרה ועוד.

קדיש זה נאמר פעם אחת בלבד בכל תפילה - במנחה וערבית הוא נאמר תיכף לאחר תפילת ערבית או חזרת הש"ץ, ואילו בשחרית נקבעה אמירתו לאחר 'ובא לציון'.

קדיש יתום

למעשה, על אף שמו, אין זה נוסח הנאמר רק על ידי יתום. אכן, לאור העובדה שקדיש אותו אומר יתום לטובת נשמת אביו או אמו הינו בנוסף זה, נתקבל שמו זה.

מבחינת תוכנו, זהו הקדיש כמעט לחלוטין 'לקדיש לתקבל', למעט התוספת העוסקת בקבלת תפילות עם ישראל. תחת זאת, תיכף לאחר חלק הקדיש העיקרי ['חצי קדיש']

סיפור מפליא אשר יש בו כדי ללמדנו פרק בדבקות בהש"ת, סיפר יהודי אשר התגורר בסמיכות מקום למגיד המישרים הבלתי-נשכח הגאון ר' יעקב גלינסקי זצ"ל.

באחד הימים, לאחר פטירת הרב, נקרא האיש במטותא לבוא ולסייע בדבר-מה לרבנית. הלה נענה בחפץ לב ועל אתר יצא ועשה את דרכו, כשלוש דקות הליכה, אל עבר ביתה.

בבואו, המתינה לו הרבנית בפתח ופניה דאגות: 'הדרך עברה בשלום? הסתדרת? הכל עבר כשורה? התפללתי עליך'.

האיש אישר כי אכן, הכל עבר בשלום ובשלווה, תוך שהוא מתפלא על הדאגה הגדולה, לנוכח המרחק הקצר אותו נדרש לעבור בדרכו, ומה כבר יכול לקרות.

ההמשך הפתיע אותו לא פחות. הרבנית נאנחה אנחת רווחה, פתחה את פיה והודתה לבורא עולם בפה מלא: 'ברוך ה'! תודה להש"ת שהביאך היום בשלום ובשלווה!'

הביע הלה את פליאתו באוזניה, והיא הגיבה בפשטות: 'כך הונהג אצלנו בבית מאז מתמיד - על כל דבר מתפללים, ועל כל דבר מודים!'

כשיעקב אבינו נמלט על נפשו מעשיו אחריו, היו אמורות לכאורה כל מחשבותיו ותפילותיו עסוקות בעניינים של חיים ומוות, סכנה והצלה ממנה. אולם לא כך רואים אנו בפסוק, לצד כל זאת ואף כעת, הוא מבקש ומתחנן אף על הדברים הקטנים, הפשוטים (כח, ט): "אִם יִהְיֶה אֱלֹקִים עִמָּדִי וְשָׁמְרָנִי בְּדַרְךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אֲנִי הוֹלֵךְ וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וְבִגְד לְלַבֵּשׁ".

ספר ויהלום

אוצרות ורעיונות במעלת התפילה

מהפסוק (כח, יא): "וַיִּפְגַּע בְּמָקוֹם וַיֵּלֶן שָׁם כִּי בָּא הַשָּׁמַשׁ דּוֹרְשִׁים חֲזוּ"ל במדרש (פסיקתא זוטרותא עה"פ): "יעקב תקן תפלת ערבית".

המדרש ידוע ומוכר, אולי יותר מדי. כבר בקטנותנו אנו שומעים מהמלמד כי האבות הקדושים תיקנו את שלשת התפילות, כל דרך יודע לצטט בדיוק מי מהם תיקן איזו תפילה, והפרט העגום בכל זה הוא - שזה מדי מוכר וידוע לנו, עד שאיננו משכילים להתבונן במתנה העצומה והיקרה שהעניקו לנו האבות הקדושים בתקנתם זו.

מן הראוי אפוא להתבונן, להפנים עד כמה זכות זו אינה מובנת מאליה. עד היכן הדברים מגיעים, בכך שבן-אנוש קרוץ מחומר ובעל יצרים שפלים וחיבור נחות להוויות העולם הזה - רשאי ואף נדרש להתייצב מדי יום, שלש פעמים, ולשוחח עם בורא כל העולמים הגדול והנורא כדבר בן יחיד עם אביו אוהבו.

לצד הזכות העצומה שבכך, עלינו לתת את הדעת גם לכוחה הגדול של התפילה וליכולתה לשדד מערכות הטבע ולפעול ישועה ורחמים ברכים לא צפויות בעליל. עוד יש להכיר בכך שלכל תפילה מעלותיה הייחודיות, סגולותיה הטמירות כשלעצמה, וכדברי חכמנו זכרונם לברכה (ברכות ה, ב): "אמר רבי חלבו אמר רב הונא, לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה... רבי יוחנן אמר, אף בתפלת ערבית... רב נחמן בר יצחק אמר, אף תפלת שחרית".

בענין זה מסופר על אותו אדם שהופיע לפני הרה"ק ר' אברהם שלום מסטראפקוב זי"ע, והזכיר עצמו לפני הרבי בבקשת ישועה גדולה.

הישיר אליו הרבי מבט ואמר: אבי הקדוש הרה"ק ר' יחזקאל שרגא משינאווא זי"ע התבטא ואמר, כי בתפילת ערבית יכול יהודי לפעול עד כדי כך, שיוכל לקבל 'חלב יונה' על כן היזהר נא בתפילה זו ועשה אותה תחנונים ולא קבע, ובכך תפעל ישועה ורחמים!'

מאצרותיו ושיתותיו של הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

הלכה ופשרה

נידון בפרשה בענייני תפילה

הייתכן להזכיר שם שמים בתפילה פרטית?

בפרשתנו דורשים חז"ל (פסיקתא זוטרותא עה"פ כח, יא) יעקב אבינו תיקן תפלת ערבית. כך גם דרשו חז"ל לגבי אברהם ויצחק, כי תיקנו את תפילות שחרית ומנחה. עצם תיקונן של התפילות על ידי האבות - אם כי כמובן אינן 'תפילות פרטיות' במובן הפשוט של המושג, מביא אותנו לתת את הדעת ולהתייחס למושג 'תפילה פרטית', כשמדובר באנשים מן השורה החפצים לפנות לאביהם שבשמים, בשפתם האישית ומחות למסגרת התפילה המקובלת.

אין כאן המקום להאריך בפרטי ההיתר [או החובה - לדעות מסוימות] לכל אדם - לפנות לקונן בנוסח אישי וללא קשר לתפילות שתיקנו חז"ל ונוסחו על ידי אנשי כנסת הגדולה. אמנם, יש לעמוד על נקודה מסוימת הקשורה לכך במישרין, והיא - הזכרת שם שמים בתפילות מסוג זה. האם מותר לאדם להתפלל, בשם ה', תפילה אותה ניסח באופן עצמאי?

יש שמחו בכל תוקף (ט"ז או"ח קלא ס"ק טו) באלה הנהוגים לחתום את תפילתם הפרטית בנוסח 'ברוך אתה ה' שומע תפילה, אלא כתבו שיש לומר רק 'ברוך אתה שומע תפילה' ללא שם ה'. ויש שהוסיפו וטענו (בשלי"ה מסכת חולין דרך חיים ד"ה שלא עשני) כי העושה כן עובר על איסור ברכה לבטלה.

אכן היו שלימדו זכות על הנהוגים כך (חוות דעת יו"ד סי' ק), כיון שאינם עושים זאת דרך חובה אלא מתוך תחינה ובקשה, ויש הסוברים יתר על כן (שלחן הטהור או"ח רטו אות ד) - כי אף לכתחילה מותר לנהוג כן, ולהוסיף שם ה' בכל תפילה או בקשה פרטית.

פנינה לשבת

מבית מדרשם של רבותינו

"וַיֵּרָא ה' כִּי שָׁנוּאָה לָאָה וַיִּפְתַּח אֶת רַחֲמָהּ וַרְחַל עֵקְרָהּ" (כט, לא).

התבוננות בלשון הפסוק מעלה תהייה מסוימת.

בדרך הטבע קבע הקב"ה כי רוב הנשים זכות ללדת, ורק במקרים מסוימים נגזרה הגזירה על אשה מסוימת של תזכה לכך. אם כן, על מה ולמה מתייחסת התורה הקדושה ללאה בביטוי זה: "וַיִּפְתַּח אֶת רַחֲמָהּ", כביכול היתה אף היא אמורה להיות עקרה, אלא שפתח ה' את רחמה? הלא לאה, ככל הנשים, היתה אמורה ללדת כדרך העולם, ורק רחל היא שהיתה עקרה והיא זו שנדרשה להיפקד?

באופן מיוחד מתרץ זאת הרה"ק ר' חיים מטשרנוביץ' בעל 'באר מים חיים' זי"ע, על פי מאמרם ז"ל (בראשית רבה מה, ד וכן ביבמות סד, א) כי הסיבה לכך שהיו אמותינו עקרות - משום שהקב"ה מתאוה לתפילתם של צדיקים.

על פי זה מבאר ה'באר מים חיים' הפלא ופלא, כי אכן היתה אמורה אף לאה להיות עקרה, כשם שהיו שרה ורבקה לפנינה, כדי שיתפלל עליה יעקב אבינו. אמנם, כלשון הכתוב: "וַיֵּרָא ה' כִּי שָׁנוּאָה לָאָה", ועל כן חש הקב"ה שמה לא יחפוץ יעקב להתפלל עליה, ואם כן אין כל תועלת לעשותה עקרה.

אכן, רחל אמנו אשר זכתה לאהבת יעקב אבינו, אם כן אין ספק שיתפלל עליה אם תהיה עקרה, ולכך נגזרה עליה עקרות בדיוק כמו שרה ורבקה - משום שהקב"ה התאוה לתפילתו.

קרבת אלקים

לאורם של גדולי הדורות

תוגה אפפה את העיר זלאטשוב הסמוכה. אחד מטובי האברכים בעיר, בן עלייה משכמו ומעלה, חלה אנושות וכמעט שהגיע אל שערי מוות רח"ל.

בהוראת חכם, בעיצומה של השבת נכתב - על ידי נכרי - 'קוויטל', ונשלח בבהילות אל הרה"ק מבעלזא השווה בעיר הסמוכה.

קיבל הרבי את הקוויטל, עיין בו בריכוז ואז נענה ואמר: 'הלא חובה עליי להתפלל ולקרוע שערי שמים עבור חולה מסוכן זה, שמה ח"ו תחלל השבת הקדושה לשווא!'

עמד הרבי לשפוך שיח בעבור האברך, ולמותר לציין כי אכן נשאו תפילותיו פרי ותיכף יצא האברך מכלל סכנה, עד שאט-אט הוטב לו וקם מחוליו.

מילתא חדת"א

פניני תפילה מלוקט מדברות קדשו ותורתו של האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א

לשכני תדרשו

פולמוס, דרישה וחקירה בנושא התפילה

ה' קרוב לבריותיו

דְּבָרִים מְאִירִים כְּסִפְרִים הֶרְאֵנוּ לְדַעַת בְּפִסּוּק כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹקִים קְרִבִּים אֵלָיו כֹּה' אֱלֹקֵינוּ בְּכָל קְרָאנוּ אֵלָיו (דברים ד ז), שְׂבִירוֹשְׁלָמִי (ברכות פ"ט ה"א) אָמְרוּ שֶׁשָּׂאֵלוּ תַלְמִידָיו שֶׁל רַבִּי שְׁמַלְאִי אֶת רַבֵּם בְּטַעַם הַנֶּאֱמָר בְּפִסּוּק זֶה אֱלֹקִים קְרִבִּים בְּלִשׁוֹן רַבִּים, הַנֶּרְאָה חֲלִילָה כְּשֵׁתִי רְשִׁית, וּבְאֵר לָהֶם פִּי קְרִבִּים הָאִמּוֹר כָּאֵן בְּלִשׁוֹן רַבִּים - שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא קְרוֹב בְּכָל מִינֵי הַתְּקַרְבוּת. שֶׁכֵּן עֲבוּדָה זָרָה נִרְאִית קְרוֹבָה אֶךְ רְחוּקָה הִיא, כִּי סוֹף דְּבַר אֱלֹהֵינוּ עֲמוּ וְהוּא צוֹעֵק עַד שְׂיָמוּת וְלֹא יִשְׁמַע וְלֹא יוֹשִׁיעַ מִצָּרָתוֹ. אֲבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נִרְאָה רְחוּק וְאֵין קְרוֹב מִמּוֹנוֹ, דְּאָמְרוּ לֵוִי, מִהָאֲרָץ עַד לְרַקִּיעַ מִהֲלֶךְ חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמִרַקִּיעַ לְרַקִּיעַ מִהֲלֶךְ חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְעַבְיָו שֶׁל רַקִּיעַ חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וְכֵן לְכָל רַקִּיעַ וְרַקִּיעַ.

רָאָה כִּמָּה הוּא גְבוּהָ מֵעוֹלָמוֹ וְאָדָם נִכְנָס לְבֵית הַפְּנִסָּת וְעוֹמֵד אַחֲרָי הָעֲמוּד וּמִתְפַּלֵּל בְּלַחֲשֵׁה וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מֵאֲזִין אֶת תְּפִלָּתוֹ, שְׁנֵאָמַר (שמואל א' א ג') 'וְחִנָּה הִיא מִדְּבַרְתָּ עַל לְבָבָהּ רַק שֶׁתְּפִיָּה נְעוּת וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמַע' וְהָאֲזִין הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת תְּפִלָּתָהּ. וְכֵן כָּל בְּרִיּוֹתָיו שְׁנֵאָמַר (תהלים קב א) 'תִּפְלָה לְעֵינַי כִּי יַעֲטֹף' כִּי אֲדָם הַמְשִׁיחַ בְּאֲזִין חֲבָרוֹ וְהוּא שׁוֹמֵעַ. וְכִי יֵשׁ לָהּ אֵלּוּהַ קְרוֹב מְזָה שֶׁהוּא קְרוֹב לְבְרִיּוֹתָיו כִּפְּהָ לְאֲזִין.

כפי קרבת האדם אל ה' - ה' מתקרב אליו

בְּעֵמֶק דְּבָרֵי חֲכָמִים בְּאֵר הַתּוֹרָת חַיִּים (סנהדרין לח), שֶׁלְּפִי שֵׁישׁ כִּמָּה מִינֵי קְרִבָּה, יֵשׁ מִצַּד הַתּוֹלְדָה כְּאֵב וְאֵם. יֵשׁ מִצַּד הַחֲתוּנוֹת, וְיֵשׁ מִצַּד הַחֵיב כִּמְלָךְ עַל עַבְדָּיו וְכְרוּעָה עַל הַצֶּבֶא. וְהוּא יִתְבַּרְךְ קְרוֹב לָנוּ בְּכָל מִינֵי קְרִבָּה. אֶךְ יְסוּד מוֹסֵד הוּא הַמְּטֵל עַל הָאָדָם, שֶׁכָּל הַקְּרִבָּה הַגְּדוּלָה תִּלְוִיָּה שְׁנֵאָמַר עֲצוּמוֹ, כִּפִּי שְׁקוּרָא הָאָדָם אֵלָיו כִּי יַעֲנֶה אוֹתוֹ הַבוּרָא. וְעַל זֶה אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּכָל קְרָאנוּ אֵלָיו שֶׁהַכֵּל תִּלְוִי בְּקִרְיָתָנוּ אֵלָיו, וְכִפִּי קְרִבָּתָנוּ אֵלָיו כִּי יִתְקַרֵב אֵלֵינוּ הַבוּרָא יִתְבַּרְךְ כִּבְיָכּוֹל.

מדי בוקר בתפילת השחר, עוד טרם תחילת 'פסוקי דזמרא', אנו נוהגים לומר את נוסח 'קריאת שמע קטנה', הלא היא קריאת הפרשייה הראשונה שבקריאת שמע.

לאמירה זו קודם נוסח המתייחס לכך שאיננו מסתמכים על צדקותינו בבואנו להפיל תחינה לפני הקב"ה, כי אם על רחמי הרבים. הקטע ממשיך ומאריך בענין שפלות האדם, עד כמה האדם אינו נחשב כאין וכאפס לנגד השי"ת, ואין לנו אלא את הנשמה הטהורה העתידה לתת דין וחשבון לפני כסא כבודו יתברך.

הנוסח מסתיים בכך שזכינו להיות עם בחירו של הקב"ה, בני אברהם אובה ויצחק עקודו ועדת יעקב בכורו, ועד כמה אנו חייבים להודות ולשבח לפניו על כך, ועל שזוכים אנו לייחד ולקדש שמו יתברך באהבה פעמיים בכל יום. כהמשך ישיר לחתימה זו בא הייחוד הנורא בקריאת שמע.

קודם לכל הנוסח האמור מופיע בסידור משפט מקדים, כעין פתיחה לקטע: "לְעוֹלָם יִהְיֶה אָדָם יִרְאֵ שְׁמַיִם בְּסֵתֵר [וּבְגִלּוּי - ראה להלן], וּמוֹדָה עַל הָאֱמֶת, וְדוֹבֵר אֱמֶת בְּלִבּוֹ, וְיִשְׁפֹּם וְיֵאֱמַר..."

הראשון שמביא נוסח זה הינו רב עמרם גאון בסידורו - סדר רב עמרם. אכן, לכאורה מבוסס הנוסח על הדברים המובאים בתנא דבי אליהו (תדב"א רבה פרשה יט): "מיכן אמרו, יהא אדם ירא שמים ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו, בכל יום ויום ישכים ויאמר, רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך וגו'". אם כי בתנא דבי אליהו אין בנמצא המשך הקטע האמור, אולם נקל לשער כי רב עמרם התבסס עליו.

מטבע הלשון הבאה לידי ביטוי בקטע פתיחה זה: "לְעוֹלָם יִהְיֶה אָדָם יִרְאֵ שְׁמַיִם בְּסֵתֵר", גררה בעקבותיה דיון נרחב בין רבותינו הראשונים והאחרונים - האם אכן ראוי להתבטא בלשון זו.

רבי צדקיה ב"ר אברהם הרופא מביא (שבלי הלקט סימן 1) בשם רש"י, כי אין להתבטא בנוסח זה, שהרי הדבר פותח פתח לטעות ולומר כי חובה על האדם להיות ירא שמים אך בסתר, בעוד שבגלוי אין צורך בכך חלילה.

אולם בו במקום מביא השבלי הלקט שני טיעונים נגדיים, המצדדים באמירת נוסח זה. ראשית, הוא מביא בשם 'גאון אחד' שכתב כי הרעיון הטמון במשפט זה הוא שעל האדם להיות ירא שמים אפילו בסתר, ולא רק בגלוי.

טענה נוספת אותה הוא מביא בשם אחיו היא, כי הנוסח נועד במקורו לדורות שמד - בהם נרדפו היהודים על צווארם ונבצר מהם לקיים את מצוות דתם בגלוי, ולכך היה צורך להתרות בהם ולהזכירם מדי בוקר כי עליהם להקפיד על חוקי התורה ולירא את שמו יתברך לכל הפחות בסתר.

לעומתם, רבי משה בן מכיר כותב בספרו 'סדר היום' (סדר ברכת השחר) כי יש להוסיף ולתקן את הנוסח, ולומר: "יִרְאֵ שְׁמַיִם בְּסֵתֵר וּבְגִלּוּי", וכך גם צידד האר"י הקדוש, אם כי בשינוי קל בנוסח: "בְּסֵתֵר וּבְגִלּוּי". אכן, ב'סדר היום' עצמו שולל את אמירת הלשון 'כבגלוי'.

הגאון רבי חזקיה די סילוה (פרי חדש סי' מו ס"ק ה) תומך בנוסח אותו הצייע האר"י, ומנמק את דבריו כך שנוסח זה מתיישב היטב עם דברי הגמרא אודות רבן יוחנן בן זכאי, אשר טרם פטירתו נפרד מתלמידיו (ברכות כח, ב): "אמר להם, יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו תלמידיו, עד כאן? אמר להם, ולוואי, תדעו, כשאדם עובר עבירה אומר, שלא יראני אדם". הרי שיש לאדם לחתור ולשאוף ליראת שמים בסתר - כשם שהוא נוהג בגלוי ולעין הבריות.

יחד עם זאת, חשוב לציין כי במרבית הסידורים בקהילות אשכנז הקדומות, לפני מאות שנים, כלל לא הופיע משפט זה. תחת זאת, הם פתחו את הקטע במילים: "רְבוֹן הָעוֹלָמִים".

פרשה למעשה

הלכות תפילה לאור הפרשה

על הפסוק (כח, יז): 'וַיִּירָא וַיֹּאמֶר מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹקִים זֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם' כותב רש"י כי היה יעקב בדרך לחרן, ולא נתן דעתו להתפלל במקום בו התפללו אבותיו בהר המוריה. אולם לאחר מכן "אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו", ושב למקום בקפיצת הדרך.

מעניין לשים לב לעובדה כי חשיבות המקום וחביבותו בעיני יעקב לא היתה בהכרח מפאת הקדושה הנוראה ששרתה בו, לא רק משום שהיה זה בית אלקים, אלא מהסיבה הפשוטה שאבותיו התפללו במקום.

הסיק מכך בספר 'עלי תמר' הוראה מעשית-הלכתית, וזו לשונו (ברכות פ ד הלכה ד): 'ויש ללמוד מכאן, שאם אדם בא לעיר אבותיו - יהדר להתפלל בבית הכנסת שהתפללו בו אבותיו'.

לא זו בלבד, אלא הוא מוסיף וכותב: 'ואם גר בקביעות במקום אבותיו, אם אפשר לו להתפלל באותו בית הכנסת שיש לו אותם התנאים של בית הכנסת אחר, יש לבית הכנסת זה דין קדימה. וכן נמי אם מתפלל בבית הכנסת שהתפללו בו אבותיו, יש לו להדר שיקבע לו מקום במקום שהתפללו בו אבותיו'.

